

VECHI ORÎNDUIELI TIPĂRITE ÎN ROMÂNEȘTE ÎN TRANSILVANIA

Contribuții la bibliografia românească veche

de
MIRCEA POPA

Într-un stoc de documente, recent inventariat de către Biblioteca Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca, s-au descoperit mai multe orînduieli vechi emenate de Cancelaria imperială sau de către guvernul transilvănean și adresate populației românești din Transilvania. Astfel de ordonanțe, tipărite mai întâi în limbile oficiale ale imperiului, germana și maghiara, au început cu timpul să fie tipărite și în limba română, limba majorității populației din Transilvania, din motivul lesne de înțeles ca conținutul dispozițiilor lor să poată fi cunoscut de păturile cele mai de jos ale populației țării. Prima tipăritură de acest fel este semnalată în 1744 (sub Maria Tereza) și cuprinde dispoziții privitoare la ciumă. Ea a fost tipărită în Cluj, în „tipografia academicească”. Ulterior, această sarcină trece pe seama guvernului transilvănean cu sediul la Sibiu, care acordă tipografului sas Martin Hochmeister un privilegiu pentru tipărirea actelor oficiale (1784), înlesnire de care beneficiază din 1795 și celălalt editor sibian, Petru Bart.

La început o bună parte din aceste orînduieli cuprindeau un text bilingv sau trilingv, ca pe urmă cele mai multe din ele să fie redactate separat. Astăzi cunoaștem o bună parte din aceste tipăriri, grație regretatului istoric maghiar Andrei Veress, care, într-o lucrare mai veche, *Orînduieli românești vechi tipărite în Ardeal (1744—1848*, București, 1926) a semnalat și descris nu mai puțin de 102 de astfel de piese. O parte din ele au fost cuprinse și de *Bibliografia românească veche* a lui Ioan Bianu și Nerva Hodoș, care a rămas însă, chiar în faza completărilor și adăugirilor din volumul IV, cu foarte multe carențe. Ele au fost corectate ulterior de către Daniela Poenaru prin utila sa lu-

crare *Contribuții la Bibliografia românească veche* (Tirgoviște, 1973), deși ne aflăm încă departe de-a se fi epuizat lista adăugirilor și completărilor. Un exemplu elocvent îl constituie materialul bogat publicat de Ilarion Pușcariu în cele două volume de *Documente pentru limbă și istorie*, apărute la Sibiu în 1877, material rămas ignorat pînă astăzi.

Colecția de *orînduieli* de la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca, rămasă de pe urma regretatului savant Vasile Bogrea, este destul de bogată. Cea mai veche datează din 25 august 1766 și cuprinde dispoziții privitoare la ciumă date de Maria Tereza. Ei îi urmează: *Rînduiala Guberniumului către biraele sătești dată la Sibiu la 29 octombrie 1787*, cu nr. 11817; *Vestire pentru prinderea a doi soldați fugiți, Petru Kovaci și Ioan Weber dată în Sibiu la 4 decembrie 1788*, cu nr. 9976 și 10413; *Vestirea pentru dezlegarea importului pipelor din Tirol dată la Sibiu la 20 noiembrie 1788*, cu nr. 9528; *Vestirea pentru dezbateră succesoră a lui Johann Tmeling (nu Ioan Imling, cum apare la Veress, op. cit., p. 16) și a văduvii Rozina Konrad, dată în Sibiu la 9 februarie și la 22 februarie*, cu nr. 700 și 873; *Proclamația împăratului Francisc II după pacea cu Napoleon din 1806*, cu nr. 1503; *Țirculări cu privire la bani, date în Beciu la 20 septembrie 1811*, cu nr. 8174; *Patentă imperială pentru schimbarea banilor de la Francisc I, dată în Beciu la 20 iunie 1811*, cu nr. 5703 și *Rînduiala împăratului Francisc I pentru alcătuirea unui fond anticipativ, dată în Beciu la 16 aprilie 1813*, cu nr. 3458. Toate aceste documente au fost descrise de Veress, de aceea noi nu ne vom mai opri asupra lor, deși o reproducere a conținutului lor (pe care Veress nu o face) n-ar fi fost lipsită de interes atît pentru istorici, cît și pentru filologi și istoricii literari, ele rămînînd pînă astăzi veritabile acte de limbă românească veche.

Ne vom strădui însă în cele ce urmează să descriem, și chiar să reproducem, cîteva din *orînduielile* nesemnalate pînă acum și care conțin date interesante referitoare la istoria Transilvaniei. Așa este primul document care ne înștiințează că împăratul a numit în 1787 doi agenți imperiali la Cancelaria guberniului din Sibiu, care au fost însărcinați cu cercetarea jalbelor și cererilor locuitorilor provinciei, înainte de a li se da drumul spre Cancelaria imperială de la Curte. Numele lor este Ioan Turcuș și Iosif Scharlath și ei aveau sarcina de a cerceta și aviza, prin semnătură, acele petiții pe care le credeau îndreptățite să ajungă la Viena. Restul erau respinse, sau li se dădeau rezoluții pe loc.

Și dispozițiile din înștiințarea din 17 noiembrie 1788 privitoare la mărfurile ce se trec prin contrabandă (prevaricare) prin vamă, în țară, sau sînt scoase de aici pe această cale, aduc amănunte interesante de procedură. Căci numai celor prinși asupra faptului li se vor con-

fisca mărfurile, restul urmînd a fi deferiți, cu acte în regulă, jurisdicției „directorului celui fișcușesc”, care avea să decidă asupra lor.

Textul *orînduielilor* care se referă la schimbul de bani, la organizarea loteriei statului și a dispozițiilor privitoare la concediile militarilor (acesta din urmă fără an, numai cu numărul de ordine al guberniului, este desigur o anexă la o altă ordonanță care nu ni s-a păstrat, dar după litere (chirilice) și conținut este cu certitudine dinainte de 1800), nu l-am mai reprodus, părăndu-ni-se de prisos. Menționăm că toate aceste *orînduieli* sînt tipărite cu alfabet chirilic.

ANEXE DOCUMENTARE

I

Foaie volantă în formă de patentă (largă de 36,5 cm), cu 11 rinduri (text), de dimensiunile 49×39 cm, dată în Sibiu la 29 octombrie 1787, tipărită cu slovele lui Petru Bart și expediată autorităților de către guvernul Ardealului sub nr. 11 946. Prin ea sînt numiți doi agenți în Transilvania care să primească cererile supușilor, spre a-i scuti de călătorii inutile la Viena.

Prima literă din formula titulaturii împăratului ornamentală (în negru).

Conține următorul text:

„Noi a prea înălțatei cesaro-crăești și apostolicești măriri al domnului domn Iosif al doilea, al împăratului romanilor, al apostolicescului crai, al țărilor nemțești, ungurești și a Bohemii, a Marelui Prințipat al Ardealului iproci crăesc gubernium tuturor pacea și mila cesaro crăiască o vestim.

Fiindcă de multe ori Preainălțata Curte au luat seama, precum supușii de aicea din Mare Prințipatul acesta, carii la Prea Înălțata Curte merg de să jeluiesc, fac instanțiile sale ceale despre jalbele lor cu oameni nepricepuți, carii nu numai în pricina și în cererea lor cu scrierea se fac amestecare, și turburare, ce încă lingă aceasta îi lipsesc de bani și așa ei fără nici o ispravă a lucrului său la casa sa a să întoarce sînt siliți. Pentru aceia prea înalta Mărirea împărătească prin trimisul său decret de la Curte la 8 octomvrie milostivește poruncind, tuturor face înștiințare ca de acuma înainte supușii, unii ca aceștia, carii ar vrea la Curtea împărătească în pricina treabilor sale a da instanția sa, într-asemănîndu-să Patenșului celui de la 15 februarie anului curgătoriu pentru treaba supușilor dat, totdeauna la aghenșii Curtii, carii cu plată s-au rînduit, pentru jalbele și treabile supușilor, adecă la Ioan Torcoș sau la Iozef Șalat (: pentru că a acestora iaste slujba și datoria în treaba supărărilor și nevoilor supușilor în dară a lucra) și mai virtos pentru aceia la numiții aghenși trebue să să arate. Pentru că nici o instanție la carea nu va fi numele dintru acești numiți și rînduiți aghenși iscălit nu să va primi: măcar și la singur împăratul de s-ar da. Care Preamilostivă hotărîre tuturor se dă de știre.

*Din Crăescul Gubernium a Mare Prințipatului Ardealului
În Sibiu 29 octombrie 1787.*

*Grof Gheorghe Banli,
gubernator*

L.S.

Mihail Soterius, secr.º

*(Biblioteca Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca,
doc. nr. 79)*

II

ÎNȘTIINȚARE

Foaie volantă (36×21 cm) dată de către guvernul transilvănean („în Sibii 17 noiembrie 1788”) și expediată autorităților sub nr. 9 519, în chestiunea faptului ca oficiile vamale să înainteze actele celor care trec mărfurile pe furiș directorului fiscal. Înștiințarea cuprinde 39 de rînduri în total, iar de text propriu-zis 33 de rînduri.

Ea are următorul text:

„Prea înălțată mărirea a sa împărătească s-au milostivit prin Decretumul său curtenesc de la 29 septemvrie trimis cu mare îndurare a porânci: Ca administrațiile ceale împărătești de harminție, adecă diregătoriile ceale mari de vamă să să amestece numai atuncea în lucrul sau în marfa prevaricată, adecă peste vama pă supt ascuns trecătoare, cînd s-ar întîmpla ca să dea peste dînsa în ceasul faptei cei de prevaricație; iară în lucrurile aceale s-au la marfa prevaricată, adecă pă furiș trecătoare și supt confiscăția din capul opreliștii căzătoare, de n-ar da peste dînsa în ceasul prevaricației, ci prin cercetare, și următoare arătare s-ar dovedi și s-ar descoperi prevaricație, adecă aducerea mărfurilor pe furiș, să nu să amestece, ci îndateș de acest feliu de întîmplare întru soversît, toate lucrurile, arătările, mijlocirile acelea prin care să dovedește întîmplată prevaricația adecă trecerea mărfurilor pă furiș și confiscăția sau și vreo pedeapsă ar pute trage după sine, să le trimită directorului celui fișcușesc; care îndatăș va avea datorie pă ceia ce s-ar afla vinovați în treaba aceasta înaintea judecării, supt care ar fi ei supuși, după modrul cuvincios a-i pîri și cu proșes a-i urghina.

Să trimită dară această Prea milostivă Hotărîre Ofițiolatului pentru ca să aibă și însuș îndreptarea a sa de aicea cea trebuincioasă și încă să vestească întru obșteea tuturoră din incunjurul său și să le făcă de știre.

S-au dat din Crăescul Gubernium al Ardealului:

în Sibii 17 noemvrie 1788.

Gheorghie grof Banfi k. m. s.
gubernator

Ignaf Șterneg c.m.s.
secretar

(Biblioteca Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca,
doc. nr. 80).

III

Înștiințare (în legătură cu schimbarea banilor) dată de la Scaunul Austriei, în Beciu la 17 august 1811, și comunicată autorităților sub nr. 4 541/1811. Foaie volantă de dimensiunea 33×19,5 cm, cu un total de 28 de rînduri, din care 18 rînduri de text.

Ea are următorul cuprins:

„Fiind că întru urmarea Prea Înălțatului Patenș împărătesc în anul 1810 la 18 mai eșit băncutele ceale ce prin schimbarea cu aramă să strîng înlăuntru (neînțelegindu-să acolo prețul banilor de aramă și a facerii banilor cheltueli) spre șteargere s-au fost hotărît și într-o parte și a fundușului celui de băncute ștergătoriu venit il face, așa dară aceia spre schimbare și șteargere unită deputație face de știre precum că prin pomenita schimbare în Casa cea mare de băncute ștergătoare afară eșitul folos de metal, adecă aramă care în băncute face 5 milioane la 26 de zile curgătoarei luni înainte de amiazăzi în casa cea arzătoare de la Gilaș, supt cuvioasă pază și controlerie cu adevărat și de obște să vor ștearge.

Întru acesta chip acestor curgătoare băncute din 1.060,798,753 de zloți sumă la 1,055,798,753 de zloți pogorindu-să urmează că în loc de 212,159,750 de zloți numai 211,159,750 de zloți ori curge în băncute schimbătoare (noao).

In Beciu, 17 august 1811

Grof Rudolf Vrbna,

întîi șazătoriu și sol al Țării Leșești

Grof Ioan Brandis,

al șazătorului întîi țitoriu de loc și

sol de la Știria

Grof Ioan Pilath,

sol de la Austria de Sus.”

*(Biblioteca Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj Napoca,
doc. nr. 81).*

IV

[RÎNDUIALA ÎMPĂRATULUI FRANCISC I DESPRE ORGANIZAREA LOTERIEI]

Folio 17 pagini (32,5 cm×20) cuprinzînd 36 de articole (paragrafe). „S-au dat afară în cetatea noastră împărătească cea mai de frunte și lăcuitoare Beciu în treisprezecile zile de lui Martie în anul o mie opt sute treisprezece, anul împăratei noastre al douăzeci și doilea”. Semnează Francisc, apoi Grof Ugarte Aloizius, crăescul dintîie a Bohemiei și arhiducescul al Austrii dintîie cancelariuș și grof Voina Franțisc și spre „însa a Cesaro-crăești mărimi poruncă”, baron Ioan Nep. Gaislărn. Documentul este înregistrat sub nr. 82 la Biblioteca Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca.

V

ÎNȘTIINȚARE

Foaie volantă sub formă de patentă avind sus înscris în chirilică nr. 5964. Prima literă e filigranată. Dimensiuni: 47 cm. lățime×38,5 cm. înălțime. Textul înștiințării are 38 de rinduri, fiind despărțit în două de două linii verticale, avind în total 16 paragrafe și o concluzie finală. Înștiințarea reglementează învoirile (slobozirile) și concediile cătanelor. Incipit: „După Înălțatele cesaro-crăești porunci se face de știre tuturor căroră se cuvine prin ceale mai jos osăbite orindueli cu ce ocă, și prilej să lasă cu slobozenie cătănimea de la ale sale reghimenturi. Care așa s-au și potrivit, ca și binelui de obște a-l patriei și și rindul cătănesc spre folos și meargerea înainte să slujească”.

Jos sub text se dă „forma pasusului de slobozenie”, un model cu textul pe care trebuie să-l cuprindă un asemenea act. *Este înregistrat la Biblioteca Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca, sub nr. 83. Credem că e de pe timpul Mariei Tereza.*